

ИЗБЕГЛИЦЕ У КРЕМНИМА

Крајем колевбра 1941. године немачка казнена експедиција се приближавала Улсицу. Мој рођак Дамљан Кандић био је са службом пре рата у Кремнима. Тамо је познавао доста људи. Предложио нам је да тамо одемо. Он је за време Ужичке републике радио у санитетском слагалишту, које се, по његовом причању, налазило у згради Гимназије.

У петак, 28. новембра, пошли смо возом до Кремана. Смештили смо се у једну кућу, која се налазила поред пута Кремна — Шарган. Сутрадан сам изашао на пут у близини ресторана који је држао неки Тарабић. На путу је било више света, који је ишао у разним правцима.

У железничкој станици је било неколико композиција теретних возова. Око вагона је била једна десетина партизана. Двадесетак људи истоварало је из вагона разну робу и товарило је у сељачка кола. Причало се да је требало да дође на железничку станицу око стотину воловских запрега како би робу из вагона авакуисали на планину Тару. Међутим, ту је било око двадесетак воловских запрега.

На путу је било више људи. Поједине групе партизана одлазиле су у правцу Шаргана. На лицима им ое примећивала брига и узнемиреност. Мој отац Ристо је ојстао у Ужицу. Био је железничар, чувар на рамли код Ооколане. Са мном су били мајка, сестра Даринка и двојица млађе браће, Васо од 15 и Младен од 13 година, као и рођак Дамњан.

Пролазе групе партизана. Неке иду према Шаргану, а неке у правцу Шанчева. Међу паргизанима угледам и Чубра, који је пре рата играо у фудбалском клубу „Вардар“ у Мостају. Обрадовали смо се обојица овом сусрету. Рече ми да иде у правцу Шаргана.

Стојећи на путу повремено сам бацао поглед према Биоски. Одједном на једној окуци спазио сам у даљини коњицу која је јурила галопом из Биоске у правцу Кремана. Препознао сам Немце. Ноге су ми се следиле од страха. Са мајком, сестром и браћом и другим народом почнемо бежати уз брдо кроз неки воћњак. Чини ми се да није прошло ни деоетак минута кад нас стиже немачка коњица. Чујем глас немачких војника:

— Халт! Халт!

Ми и даље трчимо. Стигоше нас коњи које Немци почеше натеривати на нас. За час нас опколише. Почеше нешто да вичу. Били су осиони и разјарени. Само сам разумео:

— Форверц! Форверц!

Показивали су нам руком куда треба да идемо. Дођосмо на пут пред Тарабића ресторан. Постројише нас по двоје. Било нас је 40—50. Поред строја стајало је неколико немачких војника, док се један стално шетао испред строја. Био је фолксдојчер. Одлично је шворио српски. Појединце је питао одакле су родом. Дође ред и на мене.

— Одакле си ти?

— Из Мостара — одговарам ја.

Ти си комуниста. Дошао си из Мостара да се овде бориш у партизанима.

— Ја нисам комуниста. Да сам комуниста остао бих тамо у Мостару.. .

После сам одмах ућутао. Помислио сам: шта ми треба да ое са Швабом упуштам у опасан дијалог. Одједном претрнем. Сетих се да ми је објава за путовање од Ужица до Бардишта у џепу од капута. Шта ће бити ако нас буду претресли па ми нађу објаву са петокраком звездом? Уграбих zgodну прилижу, док је тај фолксдојчер био окренут леђима, па објаву ставим у уста и почнем да жваћем. После сам је избацио из уста и разгазио цокулом.

Онда се сетих да у унутрашњем џепу капута имам Антифашистичке песме, које су штампане у слободном Ужицу. Нисам знао шта да радим са том књижицом. Најзад ми сину да питам немачког војника да идем у клозет. Фолкдојчер ми је дозволио да одем, али у пратњи другог немачког војника. Ону књижицу са антифашистичким песмама ставим између летве и црепа. Тада ми је већ лакнуло.

Док смо стајали у строју чули су се повремено пуцњи из немачких пушака и митраљеза. Неки људи су бежали преко поља и на немачки позив да стану нису су хтели одазвати. Зато су Немци пуцали. Том приликом, како сам касније сазнао, убили су једног сељака из Кремана, чијег имена не могу да се сетим. Кроз наш строј се пронесе глас да нас Немци држе као таоце јер се, наводно, њихови војници, које су партизани заробили у јесен 1941. године, налазе у Основној школи у Кремнима. Немци хоће да провере да ли су ти заробљеници живи, па нас зато и држе као таоце. Партизани су претходне ноћи заиста довели немачке заробљенике до школе у Кремнима, али су их у току ноћи одвели некуд у правцу Златибора,

Једнога момента неки Немац изведе из строја моју мајку и сестру и одведе их у зграду у којој се налазио ресторан. После неколико минута из строја изведоше нас десетак и поведоше нас

у правцу железничке станице. Наредише нам да истоварену робу уносимо у вагоне.

У међувремену дође један воз из Ужица. Изађе неколико путника, Међу њима угледах и овога оца. Много сам се обрадовао, као да сам дочекао спас. Отац ми прича да су се сви грађани Ужица морали да пријаве немачким властима ради овере легитимација, Рекох му шта је било са мајшм и оестром. Он се одмах упутио до ресторана. Ја пођем за њим. Тамо нађемо мајку и сестру. Спремале су неке кокоши које су Немци похватили. Један немачки официр питао је мога оца шта су му ове две жене. Ја сам то разумео и рекао оцу. Он Шваби показа оверену железничку легитимацију, а немачки официр повика:

Гут! Зер гут!

Немачком официру рекох да су ми то отац, мајка и сеетра. Он нам тада рече да се сви укрцамо у воз и да се вратимо у Ужице. Одмах зовнемо Васа, Младена и Дамњана и одемо на железничку станицу. Уђемо у воз и вратимо се у Ужице.

Сутрадан смо морали ићи у Крајскоманду ради пријављивања. Тражили су легитимације. Питали су нас да ли смо били у партизанима, где станујемо и ко може потврдити да нисмо били у партизанима, итд. Ми смо говорили да омо избеглице, да смо дошли и Ужице у току септембра и да нисмо били ни у каквим оружаним формацијама, Оверише нам легитимације и пустише нас да идемо кући.

Гојко ШКОРО